

HUDEBNÍ VĚDA

LXI — 4/2024

MUSICOLOGY
MUSIKWISSENSCHAFT

OBSAH

CONTENTS

ČLÁNKY / ARTICLES

- 466 The Last Pages of the Jistebnice Kancionál. The Repertory of the "Additamenta" Section (ff. IIIr–I32v) / Poslední strany Jistebnického kancionálu. Repertoár oddílu „Additamenta“ (ff. IIIr–I32v)
■ Hana Vlhová-Wörner
- 490 Interregional Research on the Early History of Musical Culture in Slovakia on the Example of the Two Neighbouring Regions of Gemer-Malohont and Spiš/Zips / Meziregionální výzkum starších dějin hudební kultury na Slovensku na příkladu dvou sousedních regionů Gemer-Malohont a Spiš
■ Janka Petőczová
- 507 Jan Klusák and Jan Novák's Inventions in the Context of Czech Music after 1960 / Invence Jana Klusáka a Jana Nováka v kontextu české hudby po roce 1960
■ Martin Flašar
- 519 Jan Klusák's Serial Form as a Sophisticated Tectonic Model / Seriální forma Jana Klusáka jako sofistikovaný tektonický model
■ Miloš Hons

RECENZE / REVIEWS

- 604 Helena Spurná – Kelly St. Pierre (eds.): *New Paths in Opera*. Martinů, Burian, Hába, Schulhoff, Ullmann ■ Šárka Havlíčková Kysová
- 610 Ondřej Daniel: *Ušima střední třídy. Mládež, hudba a třída v českém postsocialismu* ■ Jan Blüml

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

- 614 Česká muzikologická produkce v roce 2023 – výběrová bibliografie
■ Markéta Kratochvílová

640 ČESKÁ RESUMÉ / ENGLISH SUMMARIES

648 OBSAH ROČNÍKU / VOLUME CONTENTS

Ondřej Daniel
**Ušima střední třídy.
 Mládež, hudba a třída
 v českém postsocialismu**

Praha: Togga, 2023, 461 s.
 ISBN 978-80-7476-285-7

■ Jan Blüml

<https://doi.org/10.54759/MUSICOLOGY-2024-0406>

Ondřej Daniel patří mezi teoretiky z okruhu Centra pro studium populární kultury. Jde o historika s blízkým vztahem k sociologickým přístupům, zejména odkazu britských kulturních studií. Uvedený vztah badatele přirozeně vede také k populární hudbě. Ta je ovšem v rámci daného oboru tematizována, zkoumána a vykládána zcela jinak, než je tomu v případě muzikologie, respektive muzikologie populární hudby, která se v českých zemích zformovala již v šedesátých letech a která svým akcentem na systematický archivní výzkum a estetiku s přesahem k otázkám vkusu a hudební výchovy s přístupy britských kulturních studií značně kontrastovala.

Daniel se ve své knize zaměřuje na české prostředí přelomu osmdesátých a devadesátých let, což bylo období intenzivních změn a redefinic společenských, politických, ekonomických a také kulturních, kdy se český/československý prostor začleňoval do prostoru globálního. Autor se pokouší prozkoumat komplikovaný (a ve vztahu k českému prostředí dosud neprobádaný) vztah kategorií „mládeže“, „třídy“ a „hudby“ a klade si otázku: Jakými způsoby mohlo docházet k formování třídy jako společenské kategorie u mládeže v kontextu postsocialistické změny a hudební produkce, recepce a diseminace? Dílčí výzkumné otázky se pak vztahují k prostoru, procesní změně a modelovým rolím: Kde, jak a na základě jakých modelů k tomuto formování docházelo? Daniel knihu strukturuje v uvedených třech rovinách, nejdříve na úrovni „místa“, poté na úrovni „historického procesu“ a nakonec „v podobě typizované kolektivní biografie postavy“. Metodologicky se Daniel hlásí k interdisciplinární historii školy Annales. Autor konkrétně zmiňuje práci Fernanda Braudela a jeho identifikaci tří historických časů („od nejpomalejšího geologického přes středně rychlý ekonomický po efemérní nejkratší čas lidského života“) – tyto časy pak vztahuje k vlastnímu třídnímu půdorysu knihy. Vedle historického výzkumu založeného na různorodé pramenné základně autor v úvodní metodologické části zmiňuje kulturní historii, kulturní geografii, kulturní antropologii, autoetnografii a etnomuzikologii.

Mezi prameny Daniel uvádí tištěné zdroje, zejména dobové hudební časopisy a časopisy pro mládež, hudební pořady Českého rozhlasu a České televize,

dopisy čtenářů, diváků, posluchačů a další egodokumenty v archivech uvedených médií, dále orální historii, respektive několik vlastních rozhovorů s aktéry zkoumaných dějů, a nakonec i vlastní vzpomínky. Takto koncipovaný výzkum dále směřuje k zodpovězení dílčích otázek jako: Jak by zněl soundtrack k období změn přelomu osmdesátých a devadesátých let? Proč byly některé hudební žánry chápány jako progresivní a jiné naopak jako odkazující k minulosti? Jaké role hrála hudba pro dobově nejvíce reflektovanou, avšak ne vždy zcela jasně uchopitelnou kategorii střední třídy? S jakou hudbou se setkala tehdy nastupující generace a co pro ni hudba znamenala? Daniel se zaměřuje primárně na diskuse o rockové a alternativní hudbě (což je pro sociologicky zakotvenou teoretickou reflexi populární hudby dlouhodobě typické), částečně se dotýká i elektronické taneční hudby a etnické hudby (world music), kterou se „pokouší interpretovat především ve vztahu k hudbě lidové“.

Úvodní partie představují existující teoretické koncepty; diskutovány jsou pojmy jako kulturní spotřeba, konzumerismus, mládež, hudba, třída, globální kultura apod. Relativně rozsáhlé pojednání je expozicí názorů a děl světových autorit zejména sociálních věd napříč dvacátým stoletím (Adorno, Attali, Bachtin, Barthes, Baudrillard, Bourdieu, Burke, Foucault, Hall, Jameson, Lipovetsky, Marcuse, Williams a mnoho dalších). Z českých autorů jsou citováni Kolářová, Pullman, Šafr, Smolík, Reifová a další.

První úroveň (a kapitolou) Danielovy paralely s třemi historickými časy je „místo“ (v jehož souvislosti lze hovořit o stabilitě, pomíjivosti, ale také o sociální praxi ukotvené v prostoru, spotřebě míst – například s ohledem na deindustrializaci a rozvoj turismu a jejich vlivu na kulturní praxi apod.). Autor zvláště akcentuje region Tišnovska, který je mu osobně blízký. Konkrétními místy jsou pro Daniela „vlny a trasy“, „dětský pokoj“, „školní chodba“, „hospodský stůl“, „taneční zábava“, „prodejna“, „klub“, „diskotéka“, „zkušebna“, „DIY prostory“ nebo „festival“. Každému z uvedených míst je věnována relativně stručná několikastránková podkapitola. Například v souvislosti s „vlnami a trasami“ autor zmiňuje pronikání globální kultury a západní populární hudby do regionu na pomezí Brněnska a Vysočiny, konkrétně signál rakouských médií, infrastrukturní tahy (mediátory v podobě turistů, řidičů kamionové dopravy nebo „nádražních punkerů“) nebo mezinárodní události typu Velké ceny Československa v silničních motocyklech. „Dětský pokoj“ zase reprezentuje soukromé místo poslechu se specifickou výzdobou, plakáty na stěnách apod. V případě „školní chodby“ autor vzpomíná na vlastní školní léta na základní škole ve Velké Bíteši na přelomu osmdesátých a devadesátých let, vybavuje si metalovou módu spolužáků a přiznává, že jej vizuálně velmi zaujal i punk.

Autorův přístup k jednotlivým místům ilustruje „zkušebna“. Daniel nejprve cituje práci kulturního historika Petera Gaye *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud*, který vyzdvihoval znalost hry na klavír jako nutnou kulturní výbavu dívek z prostředí viktoriánské buržoazie; Daniel konkrétně píše: „Cvičení hry na klavír bylo v mnoha případech bolestné a traumatizující, přesto

však se jednalo o klíčovou dovednost, jejíž ovládnutí otvíralo možnost uzavření takového sňatku, který byl chápán ze strany rodiny jako žádoucí.“ Následně pak situaci promítá do rockové a alternativní hudby, kde mělo cvičení hry na hudební nástroje především kolektivní podobu „a odměnou za fyzickou či psychickou bolest bylo zvyšování subkulturního kapitálu, v některých případech snad i vyhlídka na zvýšení kapitálu sociálního a jen zřídka ekonomického.“ V souvislosti s fyzickou i psychickou „bolestí“ autor píše od ořezaných prstů od kytarových strun, tuhoucím zápěstí při hře na bicí a neshodách ohledně kreativních vizí mezi členy kapely. V podkapitole se rovněž připomíná nutnost odhlučnění zkušebny, molitan natažený kolem kovových dveří, prach, vlhkost a koroze ohrožující elektronické nástroje apod.

Druhou rovinou a jednou z hlavních kapitol je „proces“, reprezentující střední tempo historického času, které „může být chápáno jako privilegované ze strany ekonomické a sociální historie a jejich typickým zájmem o konjunktury a krize.“ Tato část se rozpadá do čtyř podkapitol: „subjekt“, „celek“, „médiium“, „artefakt“. Zde autor opět na průsečíku prezentace rozmanitých teoretických konceptů, v menší míře interpretace pramenů různého druhu a původu a vlastních vzpomínek a sebereflexí probírá širokou škálu témat a fenoménů. V první podkapitole je to například kategorie autenticity, kterou autor spojuje s exkurzem k americké skupině Nirvana, rebelství Kurta Cobaina; dále autor hovoří o generační naštvanosti, dobové zachmuřenosti a zdůrazňování temných pocitů, hudebních žebříčcích, konzumním způsobu života, kultuře retro, revivalu apod. V druhé podkapitole prostřednictvím stručných subkapitol vede výklad od ekologie, recepce východoevropských i západoevropských scén, diskuse o používání angličtiny v české populární hudbě a zaostávání domácí scény ve vztahu k Západu přes vlivy afroamerické populární hudby až po debatu o world music, turbofolku, skinheadské hudbě, punkové scéně, dechovce, metalu apod. V případě posledních dvou žánrů mimo jiné blíže rozebírá kontroverzní popularizační text „Kovové KO“ Ivana Poledňáka a Ivana Cafourka z knihy *Sondy do popu a rocku* (1992). Na konci druhého bloku se autor dotýká tématu hudebních nástrojů, médií, cen kompaktních disků, oblečení příslušníků hudebních subkultur a dalších artefaktů.

Třetí úroveň je „postava“. V subkapitolách „ego“, „umělec“, „organizátor“, „byznysmen“, „rebel“, „hedonista“, „podivín“, „cizinec“, „normál“ Daniel hovoří o působení a vlivu osobností, jakými byli publicisté Josef Vlček nebo Jiří Černý, organizátorka Lenka Zogatová nebo podnikatel Michal Fleischmann. V diskusích se opět prolíná domácí prostředí s tím zahraničním, například při zmínce konceptu anonymity tvůrce v podání americké skupiny The Residents nebo v souvislosti se zpěvákem britské postpunkové skupiny Joy Division Ianem Curtisem.

V rámci hlavních kapitol autor uvádí dílčí shrnutí probírané látky. Závěr knihy pak prezentuje spíše obecné charakteristiky populární hudební scény přelomu osmdesátých a devadesátých let, než aby explicitně odpovídal na otázky položené v úvodu.

Kniha, která má téměř 500 stran (včetně soupisu literatury, stručného rejstříku hlavních pojmů a anglického shrnutí), představuje velký badatelský výkon. Klíčovou předností autora je znalost domácí i zahraniční sekundární literatury k danému tématu zejména z perspektivy sociálních věd. Pozoruhodná je rovněž kreativní tematizace populárně hudební scény/kultury, která testuje jiná primární hlediska než ta striktně hudebně historická, stylově-žánrová nebo institucionální, která by upřednostnila muzikologie. Předmětem debaty může být naopak samotná koncepce knihy, která vykazuje jisté rysy volnosti, jež následně umožňuje téměř bezbřehou kumulaci materiálu. Naznačuje to již úvod, v němž autor říká: „Cílem této knihy je prozkoumat různé roviny vztahů mezi hudbou, mládeží a třídou [...]“. Ony „roviny vztahů“ jsou nicméně obtížně uchopitelné a výklad tak někdy sklouzne k izolovaným reflexím pouze jedné z uvedených kategorií.

Vztah populární hudby a třídy je bezpochyby atraktivním tématem. Zatímco pro původní badatele britských kulturních studií jeho uchopení nepředstavovalo zásadní problém (uvážíme-li typické třídní distinkce poválečné Velké Británie i tehdejší stav populární hudby s rodícími se rockovými subkulturami), situace v Československu na přelomu osmdesátých a devadesátých let (kde jak děti vysokoškolských učitelů, tak dělníků poslouchali stejnou hudbu, navštěvovali stejné kluby apod., ti všichni jako obyvatelé stejných sídlišť se zhruba stejným rodinným příjmem) byla situace jiná. Vazba ke konkrétním populárně hudebním projevům nebyla ani tak otázkou třídní příslušnosti, ale věku, což nakonec potvrzovaly hudebně sociologické průzkumy již od šedesátých let (nejenom v Československu).

Je zjevné, že po fascinaci šedesátými léty a jejich přechodem do normalizace se nyní (s dostatečným časovým odstupem) badatelský zájem o domácí populární hudbu a kulturu postupně přesune právě k postkomunistické transformaci. Ambiciózní kniha Ondřeje Daniela, naznačující širokou škálu problémových polí, je průkopnickou prací, s níž se budou příští teoretikové kriticky vyrovnávat.